

İŞKODRA VİLAYETİ'NİN İDARİ TAKSİMATI VE YAPISI (1867/1868-1908)

Mustafa GENÇOĞLU¹

ÖZ

1864 ve 1867 Vilayet Nizamnameleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nda modern vilayetler kurulmaya başlandı. Bu bağlamda İşkodra, 1867/1868'de modern bir vilayete dönüştürüldü. Yeni vilayetin idari taksimatında ve sınırlarında bazı değişiklikler yapıldı. Osmanlı Rus Savaşı'ndan (1877-1878) sonra toprak kayıpları sebebiyle vilayet sınırları daraldı ve idari taksimatı yeniden ele alınıp İşkodra ve Draç sancaklarına bölündü. Fakat modern vilayet yönetiminin tesisi ve işleyişi bölgenin sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak kolay olmadı. Özellikle, vilayetin kuzeyindeki İşkodra Sancağı'nda kabile gelenekleri ve yaşam tarzı halen etkindi. Bu toplulukların merkezîyetçi modern vilayet düzenini benimsemeleri zordu. Mahalli halkla herhangi bir çatışma bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini zayıflatabilirdi. Dolayısıyla Osmanlı hükümeti, modern vilayet sisteminde eski kabile yapıları ve oluşumlarını kabul etmek zorunda kaldı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti, modern bir vilayet sistemi kurmak suretiyle İşkodra vilayetine hizmet etmeye çalıştı.

Anahtar Kelimeler: İşkodra, Arnavutluk, Rumeli, Osmanlı Avrupası, Osmanlı Taşra Sistemi.

THE ADMINISTRATIVE DIVISION AND STRUCTURE OF THE PROVINCE OF SHKODRA (1867/1868-1908)

ABSTRACT

The modern provinces were established in the Ottoman Empire with the 1864 and 1867 Regulations of the Province. In this connection Shkodra was converted into a modern province in 1867/68. Some changes were made in the administrative division and the boundary of the new province. The boundary of the province became smaller due to the territorial loss after the Ottoman-Russian War (1877-78). As a result, its administrative division was revised and divided into two sanjaks, Shkodra and Drac. However the establishment and practice of the modern provincial administration in Shkodra was not easy because of the socio-cultural situation of the region. Especially, the tribal traditions and lifestyle were still alive in the sanjak of

---

¹Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mgencoglu68@gmail.com.

Shkodra in the north of the province. It was difficult for these communities to adopt to the modern centralist provincial order. Any clash with the local people could have weakened the Ottoman sovereignty in the region. Therefore the Ottoman government had to accept the old tribal structures and formations in the modern provincial system. In spite of these, the Ottoman State tried to serve the province of Shkodra by establishing the modern administrative system.

Keywords: *Shkodra, Albania, Rumeli, Ottoman Europe, Ottoman Province System.*

Giriş

Fatih Sultan Mehmed'in 1479'daki fethini müteakip İřkodra², Rumeli Beylerbeyliği'ne (1590'dan sonra eyalet) bağlı sancak olarak Osmanlı idari sistemine dâhil edilmiştir. İşkenderiye ismiyle kurulan sancak, kuzey Arnavutlarının yaşadığı bölge olup, XVI. yüzyılın başlarında Kosova'daki İpek'le Podgoriça, Drivasto, Zabijak, Medun kalelerinin yanında Karadağı da içeriyordu (Karal, VI, 2011: 70-71; Kiel, 2001: 433-434; Özcan, 2012: 5).

Mirliva da denilen yerel Arnavut sancakbeyleri tarafından yönetilen İşkenderiye Sancağı, (İnbaşı, 2002, s. 161-162; Bilge, 1991, s. 386) XVIII. yüzyılın başlarından itibaren mahalli aristokrat ailelerin iktidar mücadelelerine sahne olmuş ve sırasıyla Beyoğulları ve Çavuşoğulları'ndan sonra Buşatlılar'ın idaresine geçmiştir (İşkodra Vilayet Salnamesi, 1310: 9, 57; Bardhi, 2009: 24-25). Buşatlılar, sancakta devletten aldıkları imtiyazla XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren babadan oğula geçen bir idari yapı kurmuřlar³ ve kısa bir süre içerisinde merkezi hükümete karşı koyacak derecede bir güce erişmişlerdir. Bu esnada sancağın sınırları da değişmiş, Dukakin'in tamamı, Leş, Tiran ve İlbasan kazalarını da ihtiva ederek güneye doğru genişlemiştir. Aslında Buşatlıların, ilk defa toplu olarak İslamiyet'i benimsemeleri ve dolayısıyla Arnavutlar arasında İslam'ın yayılmasında itici bir güç olarak önemli bir rol üstlenmeleri, Osmanlı Devleti nezdinde itibarlarını en üst seviyeye taşımiştı.⁴ Fakat

² Detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, II, 1995: 65-73, 122-124.

³ Uzunçarşılı XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Arnavutluk İşkenderiyesi denilen İşkodra'nın da yer aldığı Rumeli'nin Arnavutluk kısmındaki sancaklarında (diğerleri Prizren, İlbasan, Yanya, Ohri ve Avlonya) valiliklerin evladiyet halini almış olduğunu belirtmektedir. Ancak Süsseim'den, bu uygulamanın Buşatlı ailesinden Mehmed Paşa zamanında başladığı ve 1310 tarihli Vilayet Salnamesinden de Paşa'nın Hicri 1165 (1751-52) tarihinde mutasarrıflığa atandığı bilgisinden, İşkodra'da mutasarrıflık veya valiliğin veraset usulüyle tayininin XVIII. yüzyılın başlarında değil, ikinci yarısından itibaren başladığı anlaşılmaktadır. Bkz. (Uzunçarşılı, IV/1, 1995: 439; IV/2, 1995: 247; Süsseim, 1978: 588; İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 9).

⁴ İşkodra ve çevresinde hiçbir Müslüman yokken fethini müteakip, İşkodra'ya üç saat mesafede olan Buşat (1892'de 350 haneyi içeren bir köydür) beylerinin ihtidalarını

Rumeli'deki diğer paşalıklar gibi merkezden müstakil bir yönetim sergilemeleri, merkezi otoriteyi hâkim kılmak için faaliyete geçen Sultan II. Mahmud tarafından diğer unsurlarla birlikte Buşatlıların da İşkodra'daki hükümranlılığına son verilmiştir (1832) (Süssheim, 1978: 588).

Sultan II. Mahmud devlet otoritesini sarsan taşradaki yapıları askeri olarak bastırdıktan sonra merkezi yönetimi güçlendirmek için kapsamlı reformlara girşerek mülki taksimatta ve taşra idaresinde çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Bu dönemde askeri amaçlarla yeni eyaletler kurulmuş ve buralara Asâkir-i Mansure ordusunun üst rütbeli subayları müşir olarak atanmıştır (Çadırcı, 1988: 1222). Sultan II. Mahmud'un merkezîyetçiliğı, Mısır Meselesi yüzünden inkıtaa uğramışsa da Tanzimatçılar tarafından devralınarak, sağlam ve modern bir taşra teşkilatının kurulmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır.

Tanzimat döneminin başlarında İşkodra, İskenderiye ismiyle Rumeli Eyaleti'ne bağılı ve mutasarrıf bir paşanın idaresinde bir liva (sancak) konumundaydı (Devlet Salnamesi, 1263: 82). 1851'den itibaren livanın ismi, İşkodra olarak değıştirilmiş, İskenderiye adı ise sadece liva merkezi olan İşkodra kazasının diğeri bir ismi olarak bir müddet daha kullanılmaya devam edilmiştir (Devlet Salnamesi, 1267: 67).⁵ 1861'de İşkodra'da meydana gelen olaylar, sancağın (livanın) statüsünü de etkilemiştir. 1861'de İşkodra'da, mutasarrıfı Çerkez Abdi Paşa'nın istifasına varan bir ayaklanma çıkmış ve bu meseleyi çözmek üzere Ahmet Cevdet Paşa, (o sırada bey) olağanüstü yetkilerle bölgeye gönderilmiştir (25 Eylül 1861). Cevdet Paşa'nın gayretli çalışmaları neticesinde sükûnet sağlanmış, bu esnada meydana gelen Karadağlıların saldırıları da püskürtülmüştür (Cevdet Paşa, 1991: 157-190). Bu olaylar sonrasında 1862'de İşkodra livasının eyalet yapıldığı ve valiliğine Rumeli Eyaleti valiliğı de uhdesinde olan Müşir Abdi Paşa'nın getirildiğı görülmektedir (Devlet Salnamesi, 1279: 76). Ancak bu yıla ait devlet salnamesi dâhil ilk defa vilayet olarak belirtildiğı 1285 (1868) yılına kadarki tüm salnamelerde "eyalet sütununda" yer almasına karşın "her livanın kaç kaza içerdiğine" dair bilgilerin yer aldığı kısımda, Rumeli Eyaleti'nin bir livası olarak geçmektedir.⁶ Bu durum, İşkodra'nın statüsü hakkında bir tereddüde yol açmaktadır. Ancak kendisine bağılı

bölgedeki diğeri kabileler tedricen takip etmişlerdir (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 56-57).

⁵ Bu husustaki gelişmeyi takip etmek için bkz. (Devlet Salnamesi, 1264: 111; 1265: 74; 1266: 42, 67).

⁶ Bu konuda bkz. (Devlet Salnamesi, 1279: 138; 1280: 69, 138; 1281: 67, 166-167; 1282: 66, 154-155; 1283: 76, 157-158; 1284: 89, 168).

kazalarda herhangi bir değişiklik olmaması; yani Rumeli Eyaleti'ne bağlı olduğu sıradaki mülhakatının aynen devam etmesi, "her livanın kaç kaza içerdine" dair kısmın her yıl mükerreren basıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Neticede İşkodra, kısa bir müddet valinin yönetiminde kaldıktan sonra mutasarrıf bir paşanın idaresinde tek sancaklı eyalet statüsüne kavuşmuştur. Bu esnada eyalet, İşkodra, Ülgün maa Bar, Podgoriça, Akova maa Kamaran, Gusine maa Nahiye-i Plav, Zadrıma maa Leş ve Nevâhi-i Erbaa (dört nahiye)⁷ olarak da adlandırılan Karadağ Vilayeti'nden oluşmaktaydı. Baştan itibaren İşkodra'ya (İskenderiye Sancağı) bağlı olan Podgoriça, 1756'da Karadağ kazasıyla Hersek Sancağı'na, 1835 yılında tekrar İşkodra Sancağı'na dâhil edilmişti (Pepiç, 2005: 281). Daha sonra İşkodra Vilayeti'ne bağlanacak olan Tiran, Akçahisar, Kavaye, Draç, Peklin, ve İlbasan bu sırada Rumeli Eyaleti'nin Ohri Livası'na bağlıydı.

Bu araştırmada ilk olarak İşkodra Vilayeti'nin kuruluşu ve mülki taksimatındaki değişim, siyasi gelişmelerle birlikte ele alınacaktır. Akabinde vilayetin idari yapısı incelenerek Osmanlı Devleti'nin İşkodra Vilayeti'ndeki yönetim metodu ve anlayışının belirlenmesine çalışılacaktır.

I. İşkodra Vilayeti'nin Tesisi ve Mülki Taksimatı (1867/1868-1908)

Tanzimatçılar, devletin fonksiyonunu kaybetmiş kurumlarını ve sarsılan merkezi otoriteyi yeniden tesis etmek, devleti mali, idari, adli alanlarda düzenli bir yapıya kavuşturmak istiyorlardı (Ortaylı, 2012: 401). Bunun gerçekleşmesi, Osmanlı devlet idaresinin, çağın gerektirdiği yönetim ilkelerine dayandırılarak, devlet gücünün tek merkezden en etkin biçimde kullanılmasına bağlıydı. Dolayısıyla Tanzimat merkezîyetçiliği, güçlü ve merkezci bir devlet mekanizmasının oluşturulmasını, ülkenin tüm mali işlerinin tek merkezden yönetilip, yönlendirilmesini, yükümlülüklerin kanuni esaslara dayandırılmasını ve yargı gücünün düzenli biçimde işlenmesini hedeflemekteydi. Bunun için de merkezîyetçi prensiplere dayanan modern bir vilayet yönetimine ihtiyaç vardı (Ortaylı, 2012: 495).

Yeni vilayet düzenine geçişin ilk önemli adımı, Fuat Paşa, Ahmed Cevdet Paşa ve Midhat Paşa'nın ortak çalışmasının bir ürünü olan ve Tuna Vilayeti'ne münhasıran 8 Kasım 1864'te yürürlüğe sokulan nizamname ile atıldı.⁸ 1864 (Tuna) Vilayet Nizamnamesi ile eyaletler kaldırılarak, yerine livalardan oluşan vilayet üniteleri

⁷ Bu dört nahiye Çerñaça, Rieka, Lişanska ve Katonska idi (Cevdet Paşa, 1991: 188).

⁸ Nizamnamenin yeni yazı metni için bkz. (Şentürk, 1992: 253-271; Seyitdanlıoğlu, 1996a: 70-81).

kuruluyordu. Nizamname, merkezîyetçi Fransa taşra yönetim (*departemente*) sisteminden yararlanılarak hazırlanmıştı (Ortaylı 2012: 430, 496). Aslında tüm imparatorlukta uygulanması hedeflenen bu nizamname, ilk önce yeni kurulan Tuna Vilayeti'nde tecrübe edilip, başarılı sonuçlar alındıktan sonra tedricen diğer bölgelere de teşmil edilmiştir. Bu bağlamda 1865'ten itibaren Rumeli'de, Anadolu'da ve Arabistan'da yeni vilayetler kurulmaya başlanmıştır. 1864 (Tuna) Vilayet nizamnamesinin hemen hemen aynısı olan 1867 Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi ile yeni taşra örgütlenmesi, bütün imparatorluğu kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Karal, VII, 2012: 156).

Bu yeni yapılanmada Arnavutların yaşadığı bölgeler Yanya, Manastır ve İşkodra olmak üzere üç vilayete taksim olundu. Bunlara daha sonra Kosova Vilayeti de eklenecekti. Zaten Osmanlı hâkimiyetinde Arnavutluk toprakları, hiçbir zaman tek bir siyasi birimin kontrolünde toplanmamıştı (Şemseddin Sami, I, 1889: 152). Osmanlı Devleti Arnavutları farklı dilleri ve tarihlerine rağmen Müslüman oldukları için onları kendisinden bir parça olarak kabul ediyordu (Jelavich, 2009: 393). Nitekim Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim sınıfı içinde önemli bir konuma sahipti.⁹

Eyalet statüsünde bulunan İşkodra da, 1867 Vilayet Nizamnamesi uyarınca vilayet yapılarak yeni yapıya dâhil edilmiştir. İşkodra Eyaleti ilk defa 1285 yılına ait Devlet Salnamesi'nde vilayet olarak geçmektedir. Aynı salnamede, yeni vilayetin valisi, Aralık 1864'ten (Kuneralp, 1999: 39) beri eyaletin mutasarrıflığını yürüten Müşir İsmail Paşa'dır. Bu bilgilerden İşkodra'nın vilayet olma tarihi, salnamenin tarihinden yola çıkılarak 1868 olarak tespit edilebilmektedir. Bununla birlikte diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler vasıtasıyla en azından tarih aralığı daraltılabilmektedir. Örneğin, İsmail Paşa'dan sonra Ferik Ömer Fevzi Paşa'nın valiliğe atanma tarihi 24 Mayıs 1868'dir (Takvim-i Vekayi, 883. Defa, 7 Safer 1284). Buna göre İşkodra'nın vilayet olarak tesisi bu tarihten önce olmalıdır. Ayrıca 24 Aralık 1867'de İşkodra Eyaleti Muhasebecisi, Osman Efendi, "muhasebecilik namından defterdarlığa tahvil" ile beraber ikinci rütbedeki birinci sınıf mütamayizine terfi etmiştir (Takvim-i Vekayi, 913. Defa, 27 Şaban 1284). Bu da vilayetin ilk defterdarı olmak hasebiyle kuruluş tarihinin daha eski olabileceğini göstermektedir. İşkodra Vilayet Salnamesinde ilk *mektubîn*in 1284'te (1867-68) atanması, "Bidayet-i Teşkilattan Beri Gelen Nâibler" başlığı altında ilk nâibin de aynı tarihte tayin edilmesi bu savı

⁹ Aralarında Gedik Ahmed, Koca Davud, Dukakinzade Ahmed, Lutfi, Kara Ahmed, Koca Sinan, Nasuh, Kara Murad ve Tarhuncu Ahmed paşaların da bulunduğu en az otuz iki sadrazamın Arnavut asıllı olduğu bilinmektedir (Bilge, 1991, s. 386).

güçlendirmektedir. Bu bakımdan şimdilik tam tarihi tespit edilemese de İşkodra Vilayeti'nin 1867'nin son ayları ile 1868'in ilk ayları arasında kurulduğu söylenebilir. Fakat tam tespite değin makale başlığında da geçtiği üzere ihtiyaten 1867-1868 tarihinin verilmesi daha makul görünmektedir.

Yeni vilayet, İşkodra ve Zadrıma sancaklarından oluşuyordu. İşkodra Sancağı, aynı zamanda vilayet merkezi olan İşkodra, Podgoriça Maa Nahiye-i Koç, İşpozi, Bar, Ülgün, Maa Kavaye ve Peklin, Draç (Durres), Nahiye-i Mirdita kazalarından; Zadrıma Sancağı ise Nahiye-i Zadrıma, Nahiye-i Leş, Maa Akçahisar Tiran, Maa Akbala ve Karacadağ ve Puka kazalarından müteşekkildi (Devlet Salnamesi, 1285: 99, 174). Bir yıl sonra Ferik Esad Paşa zamanında vilayetin taksimatında önemli değişikliklere gidilmiştir. Sancaklıktan çıkarılan Zadrıma ve daha önce Rumeli eyaletine bağlı sancak merkezi olan Ohri ile Gusine kaza olarak İşkodra Sancağına bağlanmış, vilayete Prizren ve Debre sancakları ilave olunmuştur. Yeni sancaklardan Prizren, aynı ismi taşıyan sancak merkezi ile İpek, Yakova maa Altuneli, Lum, Priştine, Vulçitrin ve Gilan Kazalarını içermektedir. Debre Sancağı ise Debre, İlbasan, Mat ve Kalkandelen kazalarından mürekkepti (Devlet Salnamesi, 1286: 132, 196-197). Ancak, bu suretle kapsadığı alanı oldukça genişletilen vilayetin yeni statüsü fazla uzun sürmemiş, 1871'de Müşir İsmail Paşa'nın ikinci valiliği esnasında tek sancaklı vilayet haline getirilerek sınırları oldukça daraltılmıştır (Devlet Salnamesi, 1287: 139, 147, 216; 1288: 152, 242). Hatta bir yıl sonra Ohri, Selanik Vilayeti'ne bağlı Manastır Sancağına geçmiş, (Devlet Salnamesi, 1289: 245, 246) 1874'te ise Gusine, Prizren Vilayeti'ne bağlanmışdır. Bu değişiklerle beraber Akçahisar ve Mirdita nahiyeleri de kaza yapılmıştır (Devlet Salnamesi, 1290: 245; 1291: 247). Bilindiği gibi bu sırada 1864 Nizamnamesi, yeniden ele alınarak, İdare-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesi çıkarılmıştı (Gençoğlu, 2011). 22 Ocak 1871'de yürürlüğe sokulan yeni vilayet düzenlemesi¹⁰, 1913 yılında çıkarılan geçici kanuna (İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-ı Muvakkatı) kadar geçerliliğini koruyacaktı. (Ortaylı, 2012: 430). Vilayetle ilgili bu tasarrufta, nizamnamenin ciddi bir tesiri olmalıdır. Ayrıca yeni düzenlemelerin, İşkodra'nın vilayet olarak teşkilinde de yer alan Müşir İsmail Paşa'nın ikinci valiliği esnasında yapılması da tesadüfi olmasa gerekir.

¹⁰ Nizamnamenin yeni yazıya çevrilmiş metni için bkz. (Seyitdanlıoğlu, 1996b: 89-103; 1996c: 89-99).

1874'teki küçülmenin ardından İşkodra, 1875'te vilayet statüsünden çıkarılarak Manastır Vilayeti'nin¹¹ sancağı yapılmıştır (Devlet Salnamesi, 1292: 246; Manastır Vilayet Salnamesi, 1292: 78). Ancak bu yeni statüsü fazla sürmemiş, bir yıl sonra İşkodra Valiliği adıyla tekrar tek sancaklı vilayet konumuna geri dönmüştür (Devlet Salnamesi, 1293: 176). 1878'de eyalet olarak isimlendirilen¹² İşkodra vilayetine bağlı 10 kaza, 5 nahiye, 645 köyde 67500 hane ve 122.189 erkek nüfus mevcuttu.¹³

Görüldüğü gibi İşkodra'nın vilayet olarak tesis edildiğinden itibaren mülki sınırları, zaman içerisinde daralarak birkaç kez değişikliğe uğramıştır. Bunda devlet adamlarının taşrayı daha iyi kontrol edebilmek için eyalet sınırlarını daraltma isteğinin payı büyüktür.¹⁴ Buna rağmen örnek alınan Fransa'daki taşra sistemine göre en küçüklerinden olan İşkodra dâhil Osmanlı vilayetlerinin sınırları oldukça geniştir.¹⁵

Bu arada 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetiyle sonuçlanmış ve iki devlet arasında Ayastefanos Anlaşması imzalanmıştı (3 Mart 1878). Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti Avrupa'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybediyordu¹⁶ Bunların içerisinde İşkodra'dan ise İşpozi (Spuij), Zabyak (Zabljak), Bar (Antivari), Ülgün (Ulcinj) ve Podgoriça Karadağ'a bırakılıyordu (Özcan, 2012: 77-78, 83, 85).

¹¹ Bir yıl önce Manastır, sancak olarak Selanik Vilayetine bağlıydı (Devlet Salnamesi, 1291: 145).

¹² Yeni vilayetlerin tesisinden sonra Osmanlı kaynaklarında bir müddet daha eyalet tabiri kullanılmaya devam edilmiştir. Hatta liva ile birlikte sancak tabirinin kullanılması, imparatorluğun yıkılışına kadar sürmüştür.

¹³ Eyalet İşkodra, Podgoriça (İşpozi, Zabyan, Fuca nahiyeleri), Bar, Ülgün, Leş, Kavaye (Draç, Peklin nahiyeleri), Tiran, Akçahisar, Mirdita, Puka kazaları ve nahiyelerinden oluşmaktaydı (Devlet Salnamesi, 1295: 347).

¹⁴ Sınırları daraltılan vilayetlerin geliri ve nüfusu az olduğundan kontrolü daha kolaydı. Bu aynı zamanda valinin de daha az sayıda sancak ve kazaları daha etkin bir şekilde idare edebilmesini mümkün kılacaktı. Tanzimatçıların başlattığı bu uygulama, II. Meşrutiyet'te de devam etmiş, bazı sancaklar doğrudan doğruya idari birim olarak ele alınmış ve Cumhuriyet dönemi başında da eski sancaklar vilayet haline getirilmiştir (Ortaylı, 1999: 149-150).

¹⁵ Mülki taksimattan doğan güçlüklerin başında, Osmanlı vilayetlerinin çok geniş olması gelmektedir. Fransa, ancak birkaç Osmanlı vilayeti genişliğinde olmasına rağmen, 86 Département'a ayrıldığı ve ortalama olarak bir Département'ın genişliği 6,2382 kilometre kare tuttuğu halde, Osmanlı İmparatorluğu 30 vilayete ayrılmakta ve bunların umumi olarak yüzölçümleri 30000 ile 10000 km² arasında değiştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin taşıt ve haberleşme araçlarının da yetersiz olduğu halde bu kadar geniş vilayetler kurması, yönetimi zorlaştıran sebepler arasındaydı (Karal, VIII, 2012: 317).

¹⁶ Ayastefanos Anlaşması'nın maddeleri ve değerlendirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. (Karal, VIII, 2012: 64-69; Armaoğlu, 1997: 521-522).

Rusya'nın Ayastefanos'la hem Doğu'da hem de Balkanlar'da aşırı güç kazanması, büyük devletlerin çıkarlarına ters düştüğünden yeni bir anlaşma metni için Berlin Kongresi düzenlenmiştir (13 Haziran 1878). Bir aylık bir çalışmanın neticesinde imzalanan Berlin Anlaşması (13 Temmuz 1878), Rusların bölgedeki emellerine set çekerken Ayastefanos'a nazaran Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarında fazla bir değişiklik olmamıştı. (Armaoğlu 1997: 523-532). Nitekim bu anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu, toplam toprağının beşte ikisi ile nüfusunun yaklaşık yarısı Müslüman olan beşte birini (5,5 milyon) terk etmek zorunda bırakılmıştı (Shaw, 2010: 238). Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız olmuşlar, Bulgaristan yarı özerk bir hale gelirken Bosna-Hersek geçici olduğu sanılan Avusturya işgaline terk edilmişti. Osmanlı devletinin Avrupa'da yalnızca Balkanların güneyinde Karadeniz'den Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan ve Makedonya, Trakya, Teselya ve Arnavutluk'u kapsayan toprakları kalmıştı. Buraları da Edirne, Selanik, Kosova, Yanya, Manastır ve İşkodra eyaletlerine bölünmüştür (Shaw, 2010: 243).

Berlin Anlaşması, Ayestafanos'ta İşkodra Eyaleti'nden Karadağ'a bırakılan topraklardan sadece Ülgün'ü Osmanlı Devleti'ne iade etmişti. Fakat anlaşmanın Karadağ'a bıraktığı Gusine ve Plav arazisinin Arnavutlardan oluşan nüfusu, harple kaybetmedikleri halde topraklarının Karadağ'a verilmesine karşı isyan ettiler. Bunun üzerine Berlin Anlaşması'nı imza eden devletler, bu iki mahallin yerine Karadağ'a Tuz (Tuzi) kazasındaki Hot, Klemend ve Gruda'nın verilmesiyle meselenin çözüleceğini düşündüler. Fakat bunu duyan İşkodra halkı ve bu yörenin dağlı kabileleri birleşerek teslim için gelen Karadağ askerleri ve memurlarını öldürdüler. Karadağ'ın Büyük devletlere şikâyeti üzerine Bâbîâli'nin bölge halkını ikna çabaları da fayda vermeyince, bu sefer Karadağ'a Ülgün limanının bırakılmasına karar verildi (1880) (Külçe, 1944: 261-262). Aslında Osmanlı Devleti, bu karara razı değilse de, büyük devletlerin Ülgün (Ulcinj) açıklarına donanmalarını göndermeye kadar vardırđıkları tehdit ve şiddetli baskıları karşısında pes etmek zorunda kaldı. Şehrin Karadağ'a verilmesine direnen Arnavutların üstüne gönderilen Osmanlı kuvvetleri nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Ülgün'ü Karadağ'a teslim etti (1881) (Bartl, 1998: 209). Diğer yandan bu süreçte Arnavut direnişini örgütleyen ve milli bir hareket olarak gelişen Prizren Birliği, özerklik talep etmeye

başlayınca Osmanlı Devleti tarafından dağıtılmış, yöneticileri sürgün edilmiştir.¹⁷

Bu gelişmeler neticesinde Berlin Anlaşması, İşkodra Vilayeti'nden ayrılan topraklar açısından herhangi bir değişiklik getirmiyor, Ayestafanos'ta belirlenen yerler Karadağ'a verilmiş oluyordu. Dolayısıyla toprak kaybına uğrayan vilayetin mülki taksimatı 1880'nin sonlarında yeniden ele alınarak ilk vilayet teşkilindeki gibi iki sancağa ayrılmıştır.¹⁸ Nahiyelikten sancak merkezliğine yükseltilen Draç'a (Durrës) Peklin, Tiran, Şiyak ve Kavaye kazaları bağlanmıştır.¹⁹ Vilayet merkezi İşkodra Sancağı mülhakatında ise Akçahisar, Ülgün, Puka, Gruda, Leş ve Mirdita kazaları ile İşkrel, Hot, Gruda, Reç Maa Luha, Zadrıma, Şale Şuş, Klemend, Kışla ve Selita, Kastrat, Leş Malisyası isimlerini taşıyan 10 nahiye bulunmaktaydı (Devlet Salnamesi, 1298: 54). 1881'de yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ülgün elden çıktıktan sonra 1882'de Draç'ta bir değişiklik olmazken, İşkodra Sancağı'na Tuz kaza olarak eklenmiş, Gruda ise kaza statüsünü kaybetmiştir (Devlet Salnamesi, 1300: 281). Draç'a bağlı Peklin de Manastır Vilayeti'nin İlbasan Sancağı'na gidip geldikten sonra nihayet 1892'de İlbasan'a dahil edilerek İşkodra Vilayeti sınırlarından ayrılmıştır (Manastır Vilayeti Salnamesi, 1308: 210; 1310: 293) Böylece vilayetin 1892'deki mülki taksimatı kendi sınırları dâhilinde bir iki değişme dışında 1908'e kadar aynı kalmıştır. Şengin, nahiye olarak 1893'te İşkodra'ya bağlanmış, (Devlet Salnamesi, 1311: 836) Akçahisar ise kendisine bağlı Kışla Nahiyesi ile 1903'te Draç Sancağı'na geçmiştir (Erken, 2014: 40). İşkodra Vilayeti, 1893'te 2 sancak, 8 kaza, 10 nahiye ve 470 köyden oluşurken Sultan II. Abdülhamid'in Saltanatının sonunda buna sadece 4 köy daha eklenmiştir.²⁰

Rumeli'deki Osmanlı vilayetlerinin en küçüğü olan İşkodra Vilâyeti'nin yüzölçümü, 10800 km²'ydi. Vilayet, kuzeyde Karadağ, doğuda Kosova ve Manastır, güneyde Manastır ve Yanya vilayetleri, Batıda ise Adriyatik Denizi ile çevriliydi.²¹ Büyük kısmı dağlık olan

¹⁷ Arnavut milliyetçiliğinin ilk hareketi, başarılı olamasa da gelişmesini alttan alta sürdürmüştür. Bkz. (Bozboru, 1997; Çelik, 2004; İşlet Sönmez, 2007).

¹⁸ 20 Muharrem 1298/23 Aralık 1880 tarihli belgeden, irade-i seniyye ile Draç kazasının yeni sancak yapıldığını öğreniyoruz (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, 2008: 27-28).

¹⁹ 1295, 1296 ve 1297 yılı Devlet Salnamelerinde Peklin'le birlikte Kavaye'ye bağlı nahiye olarak geçmektedir (Devlet Salnamesi, 1295: 347; 1296: 156; 1297: 205).

²⁰ Bkz. Ek I.

²¹ Bkz. (Şemseddin Sami, II, 1306: 978; İbrahim Hilmi, 1323: 54; Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüştü, Mülazım M. Eşref, 2003: 31). Osmanlı Kaynaklarından farklı olarak Bartl (1998: 65) vilayetin yüzölçümünü 11700 km² olarak vermektedir. Bu farklılık, muhtemelen vilayet yüzölçümlerinin aynı tarihlere ait olmamasından

vilayetin tahmini nüfusu, 1312/1894 tarihli İşkodra Vilayeti Salnamesine göre 240.125'ti.²² Şemseddin Sami ise daha önceki bir tarihe ait eserinde 300.000 olarak tahmin ediyordu (Şemseddin Sami, II, 1889: 979). Vilayetin kuzey kesimini oluşturan İşkodra Sancağı'nda nüfus tahriri yapılamadığından bu esnada nüfus tam olarak bilinmemektedir. Bu nüfusun hemen hemen yarısı Müslüman, yarısı Hristiyan olup Hristiyanların büyük kısmı Katolik, pek azı da Ortodoks'tu. Vilayet, Arnavutluk bölgesinin Gegalik kısmında yer almaktaydı.²³ Arnavutlar, İşkombi nehrinin kuzeyinde bulunan Gegalar ve güneyinde bulunan Toskalar'dan meydana gelen iki temel etnik gruba ayrıldıkları için bu iki bölgeye Gegalik ve Toskalık denilmiştir. Gegalar, sadece lehçeleriyle değil fizyonomileri ve sosyal davranışları bakımından diğer grup olan Toskalar'dan farklıdır (Süssheim 1978: 578; Bilge, 1991: 384). Gegalar, genel olarak onurlarına düşkün, geleneklerine sıkıca bağlı, gözü pek, savaşçı bir yapıya sahiptiler. Ancak *fis* dedikleri muhtelif kabilelere ayrılmış ve binlerce yıllık adet ve göreneklere göre yaşayan bu insanların Tanzimat reformlarını benimsemeleri zordu. Dolayısıyla bölgede modern vilayet teşkilinin öngördüğü yenilikler hemen devreye sokulamadı. Vilayet olarak teşkilinin üzerinden beş yıl geçmesine rağmen Osmanlı mercilerince, İşkodra için "henüz Tanzimat'ın uygulanmadığı bir eyalet" tabirinin kullanılması, (Erken, 2014: 55) bölgede reformlar hususunda beklenen ilerlemenin kaydedilemediğinin resmi itirafıydı. Araya savaş galesinin girmesi de vilayetteki düzeni alt üst etmiş, Berlin Anlaşması sonrası bölgedeki siyasi gerilim, 1882 yılına kadar devam etmişti. Bu tarihten itibaren, Sultan II. Abdülhamid politikalarının vilayette sağladığı uzun huzur ve sükûnet ortamı, İşkodra'da yapılacak reformlar için uygun bir zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte İşkodra'nın sosyal ve kültürel yapısından kaynaklanan farklılıkların hesaba katılarak tedrici hareket edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda İşkodra Vilayeti'nin yönetim yapısının incelenmesi, vilayetin kurumsal niteliğinin ortaya konulmasına, Osmanlı Devleti'nin bölgeye münhasır uygulamalarının ve idari metodunun belirlenmesine katkı sağlayacaktır.

II. İşkodra Vilayeti'nin İdari Yapısı

İşkodra Vilayeti'nin idari yapısı hakkında en kapsamlı bilgi, hicri 1299 (1881), 1310 (1892), 1312 (1894) ve 1315 (1897)

---

kaynaklanmaktadır. Yukarıda künyeleri verilen Osmanlı kaynakları, Peklin'in de vilayetten ayrıldığı, 1892'den sonraki taksimata aittir. Dolayısıyla Bartl'in verdiği değer, bu tarihten önceki bir döneme ait olmalıdır.

²² Salnamenin 137. Sayfasında yer alan detaylı tablo için bkz. Ek II.

²³ Gegalik bölgesi İşkodra, Dukakin, Mirdita, Matı, Yakova, İpek, Prizren, Luma, Debre-i Zîr ve Debre-i Bâlâ'yı içeriyordu (Şemseddin Sami, I, 1889: 151-152).

tarikhlerinde basılmış olan dört vilayet salnamesinden elde edilmektedir.²⁴ Bu kaynaklar, İşkodra Vilayeti'nin tarihten gelen ve sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan bazı oluşum ve uygulamaların yeni vilayet sistemi içerisinde de varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Vilayetin kuzey kesimini oluşturan İşkodra Sancağı'nda güneydeki Draç Sancağı'ndan farklı olarak hala kabile kaideleri muhafaza edilmekteydi (Bartl, 1998: 67). Dağlık kesimde meskun kabileler ile bunların şehir ve kasabalarda yaşayan mensupları arasındaki kuvvetli bağ hiçbir zaman kopmamış, örf ve adetlerin şekillendirdiği kabile düzeni, İşkodra ve çevresinde canlılığını kaybetmemişti. Dağlardaki sakinlerine *malisör*, yaşadıkları bölgelere *malisya*²⁵ denilen bu kabileler, reisleri ve ileri gelenlerinden mürekkep heyetler vasıtasıyla tabi oldukları kadim Dukagin Kanunları²⁶ ile idare edilmekteydiler (İşkodra Vilayeti Salnamesi 1310: 66; Şemseddin Sami, II, 1889: 981). Devlet, kabilelere İşkodra şehrinin muteber Müslümanları arasından seçtiği, *bölükbaşılar* tayin ederek idareye ortak olmuştur. Nahiye müdürüne eşdeğer bir idari salahiyetle *bölükbaşılar*, yeni vilayet teşkilatı içerisinde, kabilelerin hukuki davalarına bakan Cibâl Komisyonu'nun da asli üyeleri idiler (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, 2008: 203). Böylelikle Osmanlı kaynaklarında Cibâl Usulü²⁷ tabiriyle ifade edilen kabile idare düzeni, modern yönetim sistemine adeta monte edilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu kabilelere, modern merkezîyetçi bir devlet otoritesini benimsetmek kolay değildi. Bu pragmatik usulle, kabilelerin geleneksel yapısı kabul edilmekle birlikte onların Osmanlı yönetimine karşı olası tepkilerinin de önüne geçilmiş olunuyordu. Kısacası Osmanlı idarecileri yenilikleri yaparken, bölgede idareyi

²⁴ Bu salnamelerden ilki, yani 1299'a ait olanı, fazla bir malumata sahip değildir. Bu bakımdan vilayetin yöneticileri, mülki taksimatı ve yapısı, tarihi, nüfusu, ekonomisi vd. dair bilgileri ayrıntılarıyla ele alan ilk salname, 1310 yılına ait olandır. Bunu takip eden 1312 ve 1315 vilayet salnameleri, salnamelerin genel karakteristiğine uygun olarak, hemen hemen aynı bilgileri tekrar etmekle birlikte vilayetin taksimatı, bürokrasisi, nüfusu ve ekonomik verilerine dair bazı değişiklikleri ihtiva etmektedir.

²⁵ Arnavutçada "mal" dağ anlamına gelmekte olup "malisor" dağlı "malisya" da dağlık demektir (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 66).

²⁶ Dukagin Kanunu, Doğu Roma İmparatorluğu döneminde Arnavut reislerden (Ledokjan) tarafından konulmuş kabile hukukunu ve hayatını düzenleyen kurallar bütünüydü (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 66). Süssheim, yazılı olmayan bu kuralların, 1481'de halen hayatta olan prensler **âilesine** mensup Leka tarafından düzenlendiğini veya bir araya getirildiğini ifade etmektedir (Süssheim, 1978: 577).

²⁷ Kabileler meskûn oldukları dağların ismiyle anıldıklarından her cebel (dağ) bir kabileyi ifade etmektedir. Dolayısıyla Cibâl Usulü, "dağların yönetim usulü" diğeri bir tabirle "kabilelerin idare usulü" anlamını taşımaktadır.

zora sokacak dayatmalardan kaçınmak, yönetebilme ilkelerini esas olarak tedrici ve ihtiyatlı olmak zorundaydı.

Osmanlı taşra teşkilatında başka bir örneği olmayan İşkodra Sancağı'na özgü bir diğer farklılık, kökeni eskiye ve askeri gerekçelere dayanan *bayraklara* bölünmüş olmasıdır.²⁸ 1892'deki taksimatta İşkodra Sancağı'nda yer alan Akçahisar, kabile geleneklerine tabi olmadığından bu yapıya dâhil değildi. (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310, 1312, 1315). *Bayrak*, belirli bir mahalde eli silah tutan fertlerini savaşa göndermekle mükellef ailelerden müteşekkil askeri-idari bir ünite idi. Her *bayrak*, nüfusuna göre bir veya birkaç köyü kapsayabilir, İşkodra merkezde olduğu gibi bir mahalleden de oluşabilirdi. Bu yerleşim birimlerinde aynı kabileye mensubiyet de şart değildi (Bartl, 1998: 68; Erken, 2014: 62). Savaş durumunda *bayraklar bayraktarlarının* liderliğinde toplanırlar ve Osmanlı ordularının yanında harbe iştirak ederlerdi. Bayraklar, sadece Müslüman veya Hristiyan nüfustan oluşabildiği gibi bunların bir arada yaşadığı karma topluluklardan da meydana gelebilirdi. Bunlardan Mirditalıların tamamı Katolik iken diğerlerinin büyük bir kısmı yine Katolik olup kalanı Müslüman'dı. Ancak hepsi mensup oldukları kabileye bağlı olup mezhep ahlakına uymazlardı (Şemseddin Sami, II, 1889: 981). Güçlü kabile bağları ve Ortodoks Slavlara karşı gelişen ortak bilinç, Müslüman ve Katolikler arasında bir ittifaka sebep olduğu gibi normal yaşamlarında da birbirleriyle başka toplumlarda görülemeyecek kadar yakın ilişki içerisindeydiler (Cevdet Paşa, 1991: 166; Bartl, 1998: 163-165). Müslümanı Hristiyan'ı aynı duygu ve coşkuyla omuz omuza savaşa giderlerdi. *Bayrak* ve *bayraktar* tabiri, seferberlikte harbe gideceklerin devlet tarafından *Bayraktara* verilen bayrağın (sancağın) altında toplanmasından doğmuştu (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 60; 1315: 88-89). *Bayraktarlar*, askeri sorumluluğunun yanında kabile yönetimi içerisinde asayiş ve idari işlerden de mesuldü (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 66). Ne klasik ne de modern Osmanlı taşra idaresinde bir karşılığı olmayan *bayrak* ve bunun idarecisi olan *bayraktar* aslında askeri ihtiyaçlardan doğmuştu.²⁹ Savaş esnasında hızla sefere iştirak edebilme kabiliyetine sahip bu yardımcı milis kuvvetler, özellikle Karadağlıların isyanlarının bastırılması, batı ve

²⁸ İşkodra şehri 15; Şuş Şale, Puka Kazası, Zadrime Nahiyesi 6'şar; Mirdita Kazası 5; Klemend, Rance, Leş Malisyası Nahiyesi 4'er; Postriba ile Kışla Nahiyesi 3'er; Hot, Gruda, Reç ve Luha, Timal ve İşlak 2'şer; Kastrat ve İşkrel ise 1'er bayrağa ayrılmışlardı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310, 1312, 1315).

²⁹ Devlet salnamelerinin hiçbirisinde bölgedeki bayraklar idari birim olarak yer almamıştır.

güneye istilalarının durdurulmasında büyük bir öneme sahiptiler.³⁰ Nitekim düzenli orduların büyük güçlük çektiği dağlık coğrafyada zafer kazanabilmek, Karadağlılarla benzer geleneklere ve savaş taktiklerine sahip Arnavut dağlılarının (*malisorlar*) desteğiyle mümkündü. Zira Arnavutluk kıtası, Rumeli'nin kapısıysa İşkodra Sancağı bu kapının kilidiydi. Karadağ meselesinin ortaya çıkışı, İşkodra'nın stratejik önemini ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hassasiyetini olağanüstü artırmıştı (Cevdet Paşa, 1991: 188). Bu bakımdan devlet, silah ve mühimmatla teçhiz ettiği Arnavut kabile birliklerinin savaştaki başarılarını çeşitli ödüllerle takdir ettiği gibi onlara vergi ve askerlikle ilgili bazı muafiyetler de tanıdığı (Cevdet Paşa, 1991: 205, 206).

Fethinden itibaren geçerli olan bu imtiyazlar, İşkodra'da Tanzimat reformlarına rağmen devam ederek Sultan II. Abdülhamid döneminde de geçerliliğini korumuştur. Mirdita ve Puka'nın Hristiyan Katolik halkı *bedel-i askeriye*³¹ vergisinden muaftılar (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1299). Mirdita'nın tamamı, Puka'nın ise yarısından fazlası Hristiyan Katolik'ti. Oldukça fakir olmaları hasebiyle devletin bu kesimden vergi yoluyla gelir elde etmesi de pek makul değildi (Şemseddin Sami, II, 1889: 980; İbrahim Hilmi, 1323: 58). Buna bağlı olarak *malisorların* meskun olduğu bölgelerde gelir-gider dengesi oldukça kötüydü. Buralardaki devlet harcamaları, elde edilen gelirlerin on katından fazlasına kadar çıkmaktaydı (bkz. Ek III). Çağrıldıkları her vakit, hazır birlikler olarak savaşa katılmaları nedeniyle İşkodra halkıyla dağlı kabilelerin askerlikten muafiyetleri, Tanzimat reformlarına rağmen devam etmişti. Ne kurayla redif birliklerine ne de nizamiye birliklerine asker vermiyorlardı. Hâlbuki Sultan II. Abdülhamid'in Balkanlarda devreye soktuğu denge politikasına koşut olarak Karadağ Prensi ile kurduğu dostluk, bölgede barış ve sükûneti sağlamıştı (Özcan, 2012: 131). İki ülke arasında sınır bölgesinde *malisorlarla* Karadağlılar arasında vukua gelen sürtüşmeler ve bazı ihlallerin dışında önemli bir mesele kalmamıştı.

³⁰ Özellikle Rusların mali desteği ve siyasi teşvikiyle XVIII. Yüzyılın başlarında görülen Karadağ isyanları, XIX. Yüzyılda şiddetini arttırarak devam etmiştir (Darkot, 1978: 224; Moacanin, 2001: 385). Rusya'nın Panslavist politikasının etkisiyle Karadağ, Osmanlı hâkimiyetine karşı egemen bir prenslikmiş gibi hareket etmeye başlamış, (Karal, VI, 2011: 73) güneye ve batıya doğru topraklarını genişletme hedefine yönelmiştir. Nitekim Karadağlılar, güneydeki ve batıdaki komşularını da Slav olarak görüyorlar ve kendilerince bunların hamiliğini üstleniyorlardı (Jelavich, 2009: 380).

³¹ 1856 Islahat Fermanı hükmünce cizye tamamen kaldırılmış, askerlik hizmeti karşılığında Hristiyanlardan *iâne-i askeriye* denilen bir vergi alınmasına karar verilmiştir. Daha sonra *bedel-i askeri* tabirine dönüşecek bu vergi, 25 Temmuz 1909 tarihli kanunla kaldırılmıştır (Pakalın, 1983: 185).

Bunlar da devletin aldığı tedbirlerle asgari düzeye indirilmişti (Gençoğlu, 2013: 155-166). Dolayısıyla Sultan II. Abdülhamid'in barışı önceleyen akılcı politikası, eski dönemlerde sürekli gergin olan tansiyonu düşürmüş, çatışmaya mahal verecek her türlü bahaneyi yok etmişti. Bu da açıkçası *malisorların* askeri hizmetine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştı. *Bayrakların* askeri niteliği sembolik olarak devam ettiği halde buna dayanan askeri muafiyetler ise lağvedilememiştir. Elbette bölge halkının geleneklerine bağlılığı ve kazandığı imtiyazı bırakmamaktaki katı tutumu, bu hususta adım atılmasını engelleyen en büyük faktör olmuştur. İşkodra'ya has farklılıkları menşei ile birlikte tespit ettikten sonra Osmanlı Devleti'nin vilayette kurduğu teşkilat yapısına geçebiliriz.

İşkodra'ya has bu farklılıklarla birlikte vilayet salnamelerine göre Osmanlı Devleti'nin vilayette, modern taşra örgütlenmesi için gerekli olan idari ve bürokratik yapıyı tesis ettiği görölmektedir. Diğer vilayetlerde olduğu gibi vilayetın başında vali, livada mutasarrıf, kazada kaymakam, nahiyede müdür ve köyde muhtar vardı. İşkodra vilayetinde de validen sonra protokolün en üst seviyesinde bulunan adliyeden sorumlu *nâib*, mali işlere bakan *defterdar* ve vilayetın genel sekreteri pozisyonundaki *mektubî*, vilayet erkânını oluşturmaktaydı. Bunlara daha sonra başta *müsteşar* olarak adlandırılan bir de *vali muavini* eklendi (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1312: 16; 1315: 48). Dolayısıyla ilk defa 1871 Vilayet Nizamnamesiyle tesis edilen *vali muavinliği*'nin (Seyitdanlıoğlu, 1996b: 90) İşkodra'da devreye sokulmasının geciktiği görölmektedir. Bu idarecilerle müftü, valinin nezaretinde toplanan Vilâyet İdare Meclisi'nin de tabii üyeleri ydi. Diğer üyeler ise, seçimli yerel temsilcilerdi. Aynı yapı, alt mülki birimlerde de geçerliydi.

Vilayetın yönetimi idari, adli, askerlik, eğitim, asayiş, mali, haberleşme, orman, nüfus, ticari, ulaşım, vakıf, imar ve beledi işlerini yürüten birçok daireye, alt şubelere ve komisyonlara bölünmek suretiyle yukarıdan aşağıya dikey bir örgütlenme gerçekleştirilmişti. Valiye olduğu kadar bağlı oldukları nezaretlere karşı da sorumlu olan bu daireler ve alt şubelerinde 200'ü aşkın amir, memur ve kâtip çalışmaktaydı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310, 1312, 1315).

Vilayette *alaybeyin*in komutasında vilayetın asayişinin emanet edildiği bir *zabtiye alayı* ve *meclisi* görev yapmaktaydı. Bu alayda, bir bölüğu süvari olmak üzere 5 bölükten mürekkep ve subay, astsubay (küçük zabitan), er toplam 312 piyade, 40 süvari asker bulunmaktaydı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 21-22; 1312: 22). 1897'de asker sayıları verilmemekle birlikte bir piyade bölüğu eksiltilmişti. (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1315: 53). Zabtiye teşkilatı, İşkodra sancağı kazalarında da kurulmuştu. Diğerlerinden farklı

olarak Mirdita Kazasında İşkodra Zabtiye Alayının III. Taburu bulunmaktaydı. Hicri 1294 (1877-1878) tarihinde kurulan bu taburun subay, er ve eratı Mirditalı'ydı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 98; 1312: 103; 1315: 127). Tabur, beş bölükten oluşmakta 11 idare memuruyla 15 çavuş, 30 onbaşı, 200 er olmak üzere 245 mevcuda sahipti (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 96-97; 1312: 101-102; 1315: 126). Draç Sancağı merkezinde ise merkez alayın II. Draç Taburu görev yapmaktaydı. Bu da biri süvari, kalanı piyade olmak üzere beş bölükte 15 subay ve memuruyla 15 çavuş, 30 onbaşı, 200 nefere sahipti (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 103-104; 1312: 108-109; 1315, s. 131-132). Buna bağlı kazalarda zabtiye daireleri mevcuttur. Ayrıca vilayet merkezinde başında *ikinci komiserin* bulunduğu, *üçüncü komiser* ve 9 polisin görev yaptığı bir de polis dairesi vardı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 22; 1315: 54). Draç sancak merkezinde bulunan polis dairesinde ise *üçüncü komiser* ve üç polis görevliydi (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 104; 1312: 109; 1315: 132).

İşkodra Vilayetinde valinin komutasını üstlendiği III. Orduya bağlı İşkodra Fırkası bulunmaktaydı.³² Fırkada, 1892'de 4 taburlu Nizamiye 24. Alayı, 63. Alayın 3. ve 4. Taburları, Nizamiye 40. Alayı ile Hassa 3. Alayının 3. Taburları ve Seyyar Topçu 18. Alayın 2. Cebel Taburunun 4. ve 5. bölükleri görev yapmaktaydı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 33-50). Sultan II. Abdülhamid devrinin sonlarında ise 17. Piyade Fırkası'nın 34. Livası ve 72. Piyade Alayından bir taburla (2. tabur), Topçu 18. Alayın 1. Piyade Bataryası ile 4. ve 5. Cebel Bataryaları (topçu birlikleri) bulunmaktaydı. Ayrıca İşkodra Kalesi'nde kaymakam (yarbay) komutasında bir kale topçu bölüğü olup Akçahisar'da bir müfrezesi bulunmaktaydı. Bu birliklerin hemen tamamı İşkodra'da bulunup Tuz, Leş, Tiran Kazalarında ve sınır kulelerinde görev yapan birlikleri vardı (İbrahim Hilmi, 1323: 58). 1894'ten sonra Karadağ sınır güvenliği için bir de Karadağ Hudut Komiserliği kurulmuştu (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1315: 106). Redif ve askere alma işlemlerine yalnızca Draç'ta bakılırdı. Sancakta 36. Redif Alayının³³ 3. Taburu Tiran'da, 4. Taburu ise Draç'taydı (İbrahim Hilmi, 1323: 59). Fırkaya ait bir de hastane mevcuttu (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 48-49).

³² Osmanlı Devleti'nde Nizamiye Kuvvetleri, 7 orduya taksim edilmiş olup III. Ordunun (Rumeli Ordusunun) merkezi Manastır'dı. III. Ordu 32 Piyade taburu, 4 Süvari alayı, 1 topçu alayı, 21 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü ile kurulmuştu (Karal, VIII, 2011: 356).

³³ Her ordunun 5 veya 6 redif alayı vardı. Bu alayların merkezleri de bölgenin büyük şehirlerinde bulunmaktaydı (Karal, VIII, 2011: 357).

Vilayetin yargı teşkilatında, Şer'i Mahkemenin yanında Tanzimat'ın hukuk alanındaki reformlarıyla ŝekillenen nizamiye mahkemeleri, ticaret meclisi (mahkemesi) ve alt dairelerinin tamamı yer almaktaydı. Tanzimat'la birlikte batı ceza ve ticaret kanunları ve usullerinden istifade edilerek teşkil edilen nizamiye ve ticaret mahkemeleri, Şer'i mahkemelerin bu alanlardaki hŝkŝm verme yetkilerini elinden almıŝ, yargı sistemi içerisindeki etkinliğini oldukça daraltmıŝtır. Dolayısıyla Vilayetin iki sancak merkezinde, vakıflara dair hususlarla yetim mallarına, miras hukukuna ve diğer Şer'i haklara ilişkin davaları gŝren (Cin, 1992: 25) iki Şer'i Mahkemesi vardı. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile tesis edilen ve Mehakim-i Nizamiye Teşkilat Kanunu'yla (22. 06. 1879) kuruluşunu tamamlayan nizamiye mahkemeleri, ceza ve hukuk davalarına bakan iki dereceli, idari birimin nŝfusuna gŝre mahkeme azaları içerisinde gayrimŝslimlerin de yer aldığı karma mahkemelerdi. Bu kanuna uygun olarak Őskodra vilayet merkezinde de İstinaf ve Bidayet Hukuk ve Ceza Daireleriyle bunlara bağlı Mŝdde-i Umumi Muavinlikleri bulunmaktaydı. Yine vilayetin Őskodra Sancağı'na bağlı Puka ve Merdita hariç Draç Sancak merkezi ve tŝm kazalarında Bidayet Mahkemeleri teşkil edilmişti. Ancak diğer vilayetlerde olduğu gibi Őskodra Vilayeti'nin kazalarda ve Drataki bidayet mahkemeleri ile merkez vilayetteki istinaf mahkemelerinin *reis-i evvelleri*, yani hukuk dairesi reisleri Bâb-ı Fetvâ tarafından tayin edilen naiblerdi. Tayinleri Adliye Nezareti'nce yapılanlar ise vilayet merkezi ile Drata bulunan istinaf mahkemelerinin *reis-i sanileri* yani ceza daireleri ve ticaret mahkemesi reisleri idi. Naiblerin Nizamiye mahkemelerinde gŝrevlendirilmesi³⁴ ve uzman personel eksikliği, Hukuk Mektebi mezunu sayısının henŝz ihtiyaı karŝılayabilecek seviyeye ulaŝamamasından kaynaklanıyordu (Demirel, 2010: 87). Dolayısıyla Osmanlı yargı sisteminin bu genel sorunu, Őskodra Vilayeti için de geçerliydi.

Ticari davaları gŝren birisi vilayet merkezinde diğeri Drata olmak ŝzere iki Ticaret Meclisi mevcuttu. Vilayetteki mahkemelerde aza sifatiyla yerel halktan Mŝslŝman ve gayrimŝslim ŝyeler gŝrev yapmaktaydı. 1879 tarihli Teŝkilât-ı Mehâkim Kanunu uyarınca mahkeme reislerinde olduğu gibi azaların da Adliye Nezareti'nin taktirine ŝzerine iradeyle tayin edilmesi gerekiyordu. Fakat taŝrada azaların maaŝına karşılık bulunamadığı için bunların atanması eski

³⁴ Bunların yanında naibler Şer'i mahkemelere bakıyor, idare meclislerinde ŝye olarak bulunuyor ve taşra mahkemelerinde gŝrevli olan icra memuru, mŝbaŝir, odacı, aza mŝlazımı, mŝstantik gibi adliye memurlarının seçimi, azil ve terfi iŝlemlerini yapan *encŝmen-i adliyeye* de başkanlık ediyorlardı (Demirel 2010: 97-99). Bu durumda Şer'i mahkemelerin yetki alanı daralırken naiblerin gŝcŝ artmıŝtır.

usule göre, yani ahali arasından seçilmesine devam edilmiştir (Demirel, 2010: 90). İşkodra'da çalışan dört *dava vekili* (avukat) vardı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 32). Mahkûmlar ise İşkodra ve Draç'ta bulunan iki hapisaneyeye gönderiliyorlardı.

İşkodra vilayetini diğerlerinden ayıran bir özelliği, vilayetin yargı teşkilatı içerisinde Cibal Komisyonu'nun yer almasıydı. Bu komisyon, vilayetin İşkodra Sancağı'ndaki kabilelerin kendi aralarındaki hukuki ihtilaflarını çözmek amacıyla teşkil edilmişti. Her kabile, kendi içerisindeki hukuki davalarını, Dukagin Kanunu'na göre kabile reisi ve ileri gelenlerinden müteşekkil bir heyetle karara bağlardı. Cibal Komisyonu da bir üst mahkeme pozisyonunda olup bidayeten ve istinafen karar verme yetkisine sahipti (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, 2008: 203). Dukagin Kanununa göre kan gütmek bir haktı ve kabilenin bir ferdine karşı yapılan hakaret veya haksızlık kabilenin tümüne yapılmış olarak kabul edildiğinden kabileler arasında kan davaları eksik olmuyordu (Şemseddin Sami, II, 1889: 981; Süsseim, 1978: 577). İşkodra'daki Osmanlı hükümeti bu kötü âdetin lağvedilmesi için önemli teşebbüslerde bulunmuşsa da kesin bir netice alamamıştır.³⁵ Dolayısıyla kabileler arasında en önemli dava konularının başında kan davaları gelmekteydi. Bunun için karar mercii olan Cibal Komisyonu, reis nezaretinde bir reis muavini ile bir kâtip ve bölgedeki 14 kabileyi³⁶ temsil eden bölükbaşılardan oluşmaktaydı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 23-24; 1315: 54-55). Cibal Komisyonunun tam olarak ne zaman teşkil edildiğine dair bir kayıt tespit edilememiştir. Ancak 1875'te İşkodra Manastır Vilayeti'ne bağlıken, sancak teşkilatı içerisinde Rüesâ-yı Cibâl isimli bir komisyona rastlanmaktadır (Manastır Vilayeti Salnamesi, 1292: 80). Bu da bir Reisü'l-rüesâ'nın başkanlığında bir muavin ve kâtipin görev yaptığı 14 bölükbaşından oluşmaktaydı. Bu komisyonda temsil edilen kabilelerle 1892'dekiler arasında da sadece birkaç değişiklik görülmektedir.³⁷ 1880 tarihli raporda da

³⁵ Henüz 1858'de İşkodra'da kan davalarını önlemek adına bazı tedbirlerin alındığı görülmektedir (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, 2008: 191). Ayrıca Arnavutluk genelinde Müsalaha-i Dem Komisyonları vasıtasıyla kan davaları sona erdirilmeye çalışmıştır (Erken, 2014: 123). 1891'de bu âdeti tamamen ortadan kaldırmaya yönelik Vali Abdülkerim Paşa'nın çabaları görülmektedir. Paşa, bu âdetin kötülüşüne ve lağvedilmesine ilişkin ulema, eşraf ve halka hitaben bir beyanname yayınlamış ve kabile reislerinden taahhütname almayı başarmıştır. (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 136-145). Fakat Vilayet Salnamesinde iddia edildiği gibi bu adet tamamen ortadan kaldırılamamıştır (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 136-137; Süsseim, 1978: 578).

³⁶ Bunlar Hot, Klemend, Gruda, Kastrat, İşkrel, Reç maa Luha, Şale Şuş, Koplík, Gölkenarı, Postriba, İşlak, Timal, Grija ve Riyol'du.

³⁷ 1875'teki komisyonda Gruda ve Gölkenarı bulunmazken Dağkenarı ve Kranye vardı.

bahsi geçen komisyonun aza sayısı 6 kiřiye dūřmūř olup ūyeler mūnavebeli olarak deđiřmekteydi (Osmanlı Arřiv Belgelerinde Arnavutluk, 2008: 203). Komisyonunda Mirditler gibi temsil edilmeyen kabileler olduđu gibi İřkodralı Mūslūmanlar, Akçahisar maliyasındakiler, davaları için Osmanlı mahkemelerine giderlerdi. Draç Sancađı ise tamamen Osmanlı hukukuna tabiydi (İřkodra Vilayeti Salnamesi, 1310, 1312, 1315; Sūssheim 1978: 578). Sonuçta Cibal Komisyonu, özellikle kan davaları yūzünden kabileler arasında meydana gelen dūřmanlıđı bertaraf etmek için teřkil edilmiř ve Osmanlı hūkūmetince de kabul edilmiř mahalli bir mahkeme idi. Böylece mevcut mahkemelere bölgeye zgū bir mahkeme daha girmiř oluyordu.³⁸

Vilayetlerde eđitim iřleri maarif mūdürū ve onun başkanlıđında toplanan Maarif meclisleri vasıtasıyla yūrūtūlmekteydi. İřkodra'da Maarif Mūdürūnūn maiyetinde bir muhasebeciyle bir kātip görev yaparken mecliste, 1892'de aza sayısı altıyken 1897'de ūe dūřmūřtūr (İřkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 25; 1312: 25; 1315: 56). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle ilk defa maarif mūdürūnūn başkanlıđında vilayet merkezinde bir maarif meclisi kurulması gūndeme gelmiřtir. 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'yle de maarif mūdürleri, vilayet teřkilatı içerisinde yerini almıřtır. Fakat vilayetlere ilk defa mūdür atanmasına 1881'de bařlanmıř, 1882'den sonra her vilayet merkezine, ihtiyaç hāsil oldukça, birer maarif mūdürū tayin edilmeye devam edilmiřtir (Kodaman, 1999: 38, 39, 40). Dolayısıyla İřkodra Vilayeti'nin ilk maarif mūdürū de 1883'te göreve atanan Davut řūkrū (Daut Borii)³⁹ Efendi idi. 1896'da emekliye ayrılincaya kadar bu görevde kalmıřtır (Bardhi, 2009: 58). Arnavut milliyetçiliđinin önemli bir siması olan Davut řūkrū, İřkodra Rūřtiyesi'nde bařmuallimlik yapmıř ve 1870'de vilayetin ilk Mekātib-i İbtidāiye Mūfettiři (İlköğretim Mūfettiři) olmuřtu. Mūfettiřliđi sūresince Osmanlı Devleti'nin bölgede ilkretimi yaygınlařtırmaya yönelik faaliyetlerinde önemli katkıları grūlmūřtūr. Nitekim devlet, özellikle *malisorların* yařadıđı dađlık kesimde birçok mektep ve cami inřa ettirmiř, binlerce bedava elifba cūzū dađıtmıřtır (Gençođlu, 2013: 28). Yine devlet, tūm giderlerini ūstlendiđi törenler vasıtasıyla

³⁸ Osmanlı Devleti'nde adalet işleri genel olarak beş çeşit mahkemeye icra edilmiştir. Bunlar Nizamiye Mahkemeleri, şeriye Mahkemeleri, Cemaat Mahkemeleri, Ticaret Mahkemeleri ve Konsolosluk Mahkemeleriydi. Bu mahkemelerden Nizamiye Mahkemeleri ve Ticaret Mahkemeleri Adliye Nezaretine, şeriye Mahkemeleri Meşihat'a, Cemaat Mahkemeleri ruhani teşkilatlara, Konsolosluk Mahkemeleri de konsoloshanelere bağlıydılar (Karal, VIII, 2012: 342).

³⁹ Davut řūkrū'nūn hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Bardhi, 2009: 42-59).

binlerce çocuğu sünnet ettirmiştir. Davut Şükrü, bu büyük organizasyonu tertip eden komisyonun da başında yer almıştır. Sultan Abdülaziz döneminde görülen bu uygulama, Sultan II. Abdülhamid tarafından da sürdürülmüştür (Somel, 2010: 280). Böylece Osmanlı Devleti, vilayetlerdeki Müslümanların eğitim seviyesini yükseltmek ve İslami inancını artırmak suretiyle bölgede devlete bağlılığı güçlendirmeyi hedeflemiş; bu yolla Balkanların en batısında yer alan İşkodra'daki mevziini tahkim etmeye çalışmıştır (Gençoğlu, 2013: 31). Kuşkusuz eğitim, yeniliklere mukavemet gösteren dağlı toplumun değişimi için uzun bir süreç gerektirmesine rağmen en önemli araçlardan birisiydi.

Draç'ta Maarif Meclisi'nin kurulması daha geç olmuştur. Hâlbuki mülhakatından Tiran'da, meclisin kazalardaki muadili olan maarif komisyonunun daha önce teşkil edildiği görülmektedir.⁴⁰ Draç Sancağı'ndaki üç kazada da bu komisyonlar teşkil edilmişken İşkodra Sancağı'nda sadece Akçahisar'da, o da Evkaf Komisyonu ile birleştirilerek Maarif ve Evkaf Komisyonu adıyla kurulmuştur (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1315: 118, 157, 161). Bu konuda Draç'ın, İşkodra'dan daha ileri bir durumda olduğu açıktır.

Maarif teşkilatının idaresi ve sorumluluğundaki okullara ve gerçekleştirdiği faaliyetlere bakılırsa kesin bir rakam verilememekle beraber 1870-1876 yılları arasında çoğu İşkodra ve mülhakatında olmak üzere 50'ye yakın okul açılmıştı. 1865'te İşkodra'nın dağlık kesimde açılan okullara 700'e yakın öğrenci devam ederken 1868'de bu sayı, 850 erkek ve 345 kız olmak üzere 1195 kişiye yükselmişti (Mahmud Cevad, 2001: 82; Cevdet Paşa, 1991: 168, 214). Vilayette bu sırada İşkodra, Tiran, Ülgün ve Akçahisar'da birer adet rüştiye mevcuttu (Gençoğlu 2013: 29). Bunlara 1879'da Draç'ta, 1880'de Kavaye'de açılan rüştiyeler eklenmişti. Vilayette 170 de sıbyan mektebi vardı (Devlet Salnamesi, 1296: 756; 1297: 205). Berlin Anlaşması sonrası vilayet sınırlarının daralması neticesinde sıbyan ve rüştiye sayılarında da düşüş yaşanmıştır. Nitekim İşkodra Vilayeti'nde 1894-1895 yıllarında toplam 3319 öğrencinin devam ettiği, 72'si İşkodra Sancağı'nda, 29'u ise Draç Sancağı'nda olmak üzere 101 adet İslam mektebi bulunmaktaydı (Alkan, 2000: 93). Sultan II. Abdülhamid döneminin sonlarına doğru vilayetteki okullarda 5164 öğrenci okumakta ve nüfusa oranı binde 25, 27'ye karşılık gelmekteydi. Bu esnada 5 adet rüştiyeye (İşkodra, Draç, Tiran, Kavaye ve Akçahisar) İşkodra'da bir de Askeri Rüştiye eklenmiştir (Maarif Salnamesi, 1321: 317, 322). Vilayetteki iki

⁴⁰ Tiran'daki Maarif Komisyonu 1310 tarihli Vilayet Salnamesinde bulunurken, Draç'taki meclis, 1315 tarihli Salnamede görülmektedir (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 115; 1315: 136).

idadiden ilki 1898'de İşkodra'da ikincisi ise 1903'te Draç'ta açılmıştır (Mahmud Cevad, 2001: 422-423; Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, 2008: 337-339). 1905-1906 yıllarına gelindiğinde, içlerinde İşkodra'nın da bulunduğu sadece üç vilayette öğretmen okulu bulunmamaktaydı (Kodaman, 1999: 153). İdadinin geç açılmasında en önemli faktörlerden birisi olan bütçe darlığı, muhtemelen öğretmen okulunun açılmamasında da başlıca etkendi.

Osmanlı Devleti'nde ilk vilayet matbaası, *mektubînin* idaresinde bir vilayet matbaasının bulunacağını belirten Tuna Vilayeti Nizamnamesinin dokuzuncu maddesi uyarınca, 6 Nisan 1865'te Tuna Vilayeti'nde kurulmuştur (şentürk, 1992: 178, 254). Bundan sonra yeni kurulan vilayetlerde birer devlet matbaası tesis edilmeye başlanmıştır. İşkodra'nın Baruça Mahallesinde bulunan vilayet matbaası da 1877'de (Hicri 1294)⁴¹ açılmıştır (Maarif Salnamesi, 1316: 826-827). Türkçe baskı yapan matbaada, 1892 yılı itibarıyla *mektubînin* emrinde hesap işlerinden sorumlu *muhasebe mümeyyizi*, yazışmalarına bakan *mektubi mümeyyizi* ile *mürettib-i evvel*, *sani* ve *salis* olmak üzere üç dizgici ve bir *makineci* görev yapmaktaydı. 1897'ye gelindiğinde ise farklı olarak *matbaa müdürü* ve *muharriri* memuriyeti ihdas olunmuştu. Bunun altında bir *mektubi müsveddi* çalışırken, dizgicilerin sayısı beşe çıkarılmıştı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1315: 55). Matbaada basılan vilayet gazetesinin tam olarak hangi tarihte çıktığını belirleyememekle birlikte, en azından 1879-1880 yıllarında yayınlanmaya başladığını söyleyebiliriz.⁴² Türkçe basılan gazete, senelik 40 kuruşluk abonelikle, haftada bir Perşembe günleri yayınlanıyordu (Devlet Salnamesi, 1297: 422). Yayın hayatına bir müddet ara veren gazete, 1900'de (Hicri 1318) tekrar çıkmaya başlamıştır (Maarif Salnamesi, 1318: 1026). Vilayette devlet matbaasının dışında dini neşriyatın basıldığı Cizvitlere ait bir matbaa daha bulunmaktaydı (Maarif Salnamesi, 1316: 826-827).

Ülkede ziraatı desteklemek amacıyla kurulmuş olan Ziraat Bankası'nın vilayetteki ilk şubesi İşkodra'da açılmıştır. Aslında Ziraat Bankası'nın temeli, Midhat Paşa'nın 1863'te Tuna Vilayeti'nde çiftçilere düşük maliyetli kredi sağlamak amacıyla tesis ettiği

⁴¹ Matbaanın kuruluş tarihi 1321 tarihli salnamede 1277 olarak yanlış verilmiştir (Maarif Salnamesi, 1321: 330).

⁴² 1295 (1878) Devlet Salnamesinde vilayet gazeteleri arasında yer almayan İşkodra Vilayet Gazetesi, 1296 Vilayet Salnamesinde de vilayetlerde basılan gazetelerle ilgili bölümün olmaması sebebiyle bu tarihte yayına başlayıp başlamadığı hususunda bir şey söylenememektedir (Devlet Salnamesi, 1295: 436; Devlet Salnamesi, 1296). Dolayısıyla hakkında ilk defa 1297 yılı Devlet Salnamesinde rastladığımız gazetenin yayın yılı için ihtiyaten bu iki salname yılı arasını vermek daha doğru olacaktır.

kuruluşa kadar uzanmaktadır. Bu kredi kuruluşu, 1867'de, *memleket sandığı* adı verilerek yaygınlaştırıldıktan sonra, bunların yerlerine 1888'de bir nizamnameyle Ziraat bankaları kurulmasına karar verilmiştir (Atasagun, 1939: 2, 8, 21). 1889'un başlarında açılmaya başlanan ve yıl içerisinde sayıları 97 ulaşan şubelerin (Atasagun, 1939: 124) içerisinde İşkodra'da yer almaktaydı⁴³. Vilayette daha sonra ikinci Ziraat Bankası şubesi, Draç'ta açılmıştır.⁴⁴ Keza banka nizamnamesinin birinci maddesinde, Ziraat Bankası'nın esas itibarıyla vilayet merkezleri ile ziraatçı öneme sahip olan sancaklarda kurulması öngörülmekteydi (Atasagun, 1939: 110). Ancak aynı sene nizamnamede yer almamasına karşın idari kararlarla sermayeleri yeterli görülen kaza merkezlerinde de banka teşkilatı vücuda getirilmesine izin verilmiştir. (Atasagun, 1939: 118). Buna bağlı olarak Tiran'a da bir şubenin açıldığı görülmektedir (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1312: 121). Fakat bunlardan 1897'ye ait kaynaklarda bulunmayan Draç'taki şubenin kapandığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ Banka memuru, muavini ve kâtip veya tahsildarın görev yaptığı şubelerin birer adet idare meclisi de vardı. Mevzuata göre bu meclisler, şube müdürü ve ziraat müfettişiyle Ticaret ve Ziraat odaları ve Belediye Meclisi azalarından seçilen ikişer azadan oluşturulmuş ve idare meclislerine seçilen azalardan mahalli hükümet tarafından uygun görülecek birisinin başkanlık etmesi kabul edilmişti. Ticaret ve Ziraat odalarının ve ziraat müfettişlerinin her yerde mevcut olmadığı dikkate alınarak eski usul üzere ahali tarafından seçilen sandık vekillerinin Banka idare meclisinde bulunmaları ve heyet azasından birisinin mahalli hükümet tarafından reisliğe tayin olunması kabul edilmiştir (Atasagun, 1939: 112, 122, 123). Nitekim İşkodra Vilayeti'nde de vilayet merkezi hariç Ticaret, Ziraat ve Sanayi odalarının teşkili 1897'yi bulmuştur.

Kadim ve büyük ormanlara sahip olan İşkodra Vilayeti'nde, orman teşkilatı, 1881'de kurulabilmiştir. Bu gecikmede, *malisorların*, kendi mülkü olarak gördüğü dağları paylaşmak istememesi etkili

⁴³ 1307 (1889) yılı Devlet Salnamesinde Memurlar listesinde Ziraat Bankası Şubesi Reisi Muharrem Faik Bey de yer almaktadır (Devlet Salnamesi, 1307: 774).

⁴⁴ Devlet salnamelerinde ilk defa 1312'de görülmekle birlikte bu tarihten önce, 1310 tarihli Vilayet Salnamesinde geçmektedir (Devlet Salnamesi, 1307: 776; 1308: 768; 1309: 800; 1310: 808; 1311: 838; 1312: 806; İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 101). Dolayısıyla şubenin tam kuruluş tarihi tespit edilememesine karşın İşkodra'dan sonra 1892'ye kadarki dönem içerisinde teşkil edildiğini söyleyebiliriz.

⁴⁵ Draç Ziraat Bankası şubesi, İşkodra Vilayeti salnamelerinden 1312 (1894) tarihli salnamede geçerken 1315'te (1897) bulunmamaktadır (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1312: 106; 1315: 129-137). Bu iki tarih aralığındaki süreç için devlet salnamelerine bakıldığında da 1313 ve 1314 tarihlerinde varlığı tespit edilen şubenin 1315'te izine rastlanmamaktadır (Devlet Salnamesi, 1313: 896; 1314: 900; 1315: 555).

olmuş olmalıdır. Nitekim orman idaresinin kuruluşunun üzerinden 11 sene geçmesine karşın özellikle *malisya* kısımlarında yer alan ormanlar hala korunamıyordu (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1299: 41; 1310: 129). Bu hususta alınacak tedbirlerin nafiye olduğu düşünölmekteydi ki salnamede deniz kenarına yakın ormanların korunabilmesinin mümkün olabileceği belirtilmekteydi (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 129). Vilayet merkezindeki orman teşkilatının başında *sermüfettiş* vardı. Bunun emrinde bir kâtiple belli mıntikalardan sorumlu atlı ve yaya korucular çalışmaktaydı. Draç'ta idarenin başında *müfettiş-i sani*, Tiran'da *ondalık memuru* bulunmaktaydı.

Vilayet teşkilatı içerisinde yer alan Nüfus dairesi de görevini tam olarak yapamıyordu. Vilayet merkezinde Nüfus Nazırının sorumluluğunda olan nüfus idaresi, İşkodra Sancağında Akçahisar dışında teşkil edilmemişken Draç'ta tüm kazalarda kurulmuştu. Bu da kurulduğu yerler dışında nüfus tahriri yapılamadığından kaynaklanmaktaydı. Sayımın temel amacı, vergi ve askerlikle ilişkili nüfusun tespiti olduğuna göre özerk yaşamaya alışkın bölge halkının buna yanaşmayacağı açıktı. Zaten yukarıda da ifade edildiği üzere vergi ve askerlikle ilgili muafiyetlere sahip olan bu kesimin sayılması ve dolayısıyla onların tepkilerini çekme riskine girmeye de gerek yoktu. Keza Osmanlı yönetimi, bu meselede üstelemediği için vilayetin nüfusu hiçbir zaman tahminlerin ötesine geçememiştir.

Vilayetin deniz trafiğinden ve işlemlerinden sorumlu Adriyatik sahillerinde Şengin ve Draç liman idareleri ve bunlara bağlı karantina daireleri mevcuttu. İşkodra'nın Boyana nehrindeki Ubut iskelesinde yolcu taşımacılığı yapan devlete ait Buyana Vapuru çalışmaktaydı. Ayrıca Şengin İskelesi'ne haftada iki defa Loyd Şirketi'nin ve on beş günde bir İtalyan işletmenin vapurları uğrarken Ubut'a on beş günde bir Avusturyalı bir vapur işletmesi sefer yapmaktaydı (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 64; 1315: 115). Draç limanı eski önemini kaybetmekle birlikte vilayetin denizaşırı ihraç ve ithalatında önemli bir yere sahipti (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 110).

Gelirlerin tahsili ve yönetimine dair vergi, rüsumat ve duyun-ı umumiye dairelerinin çabaları, başta bozuk olan gelir-gider dengesini dönemin sonlarında gelir lehine çevirmeyi başarmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminin tasarruf politikasının İşkodra vilayetinde de uygulanarak başarılı neticeler alındığı görölmektedir. İşkodra Sancağı'nın vergi muafiyetine sahip ve pek fakir kesimlerinin açığı ziraat ve ticaretin daha gelişmiş olduğu Akçahisar kazası ile Draç Sancağı halkı kapatırken İşkodra merkezde sağlanan gelişme de çarpıcıdır. Vilayete Karadağ'ın işgal ettiği

topraklardan gelen göçmenler de hesaba katıldığında bu başarı daha da büyük anlam kazanmaktadır. 1879'da sayıları 12000'i aşan Müslüman muhacirlerin 5100'ü 1894'te İşkodra'da iskân edilmiştir (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, 2008: 197, 203; bkz. Ek 2). Bu muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da ilkönce İşkodra'da sonra Draç'ta bir reis ve üç azadan oluşan iki *muhacirin komisyonu* kurulmuştur (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 29, 1315: 135). Karadağ Hükümeti'nin baskıları sebebiyle bu göçler, devam etmiştir (Temizer, 2013: 234-235).

Vilayetteki imar faaliyetlerinden sorumlu Nafia daireleri, Vilayet merkezi İşkodra ve Draç'ta tesis edilmiştir. *Sermühendis* ve *kondüktörün* görev yaptığı bu iki daireden İşkodra'daki bir de *kaza katibine* sahipti. Arazi koşullarının elverişsiz olması ve devletin iktisadi sıkıntıları yüzünden İşkodra'da kara ulaşımı oldukça geri kalmıştı. Buna rağmen Sultan II. Abdülhamid döneminde İşkodra ve Draç'ta yeni yol projelerinin devreye sokulmasına gayret edilmiş, taşkınlardan yıkılan veya yıpranan köprü ve yollar tamir edilmiştir. Özellikle İşkodra'da Drin Nehri'nin sık sık taşması, bu hususta çekilen külfeti arttırmıştır. (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310: 76-78, 111-113; 1315: 104-106, 143-144). Askeri ve ticari olarak önemli görülen İşkodra'dan Prizren'e ve oradan Selanik hattına bağlanmak üzere Firzovik'e uzatılması planlanan demiryolu projesi de parasızlıktan kuvveden fiile geçirilememiştir (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1315: 106).

İşkodra Vilayetinde haberleşmeyi temin eden daireler hemen hemen tüm idari birimlerde kurulmuştu. Zaten modern vilayet sisteminde haberleşme, iç idari birimler arasında olduğu kadar bilhassa merkezle irtibatın sağlanması açısından da önemliydi. Vilayette haberleşme hizmetleri, Telgraf ve Posta Dairesi olarak İşkodra, Tuz ve Draç'ta verilirken Akçahisar, Leş, Şengin ve Tiran'da Telgraf idareleri vasıtasıyla yürütülmekteydi.

Vilayetteki belediye teşkilatına bakıldığında, 1310 (1892) tarihli Vilayet Salnamesine göre İşkodra'ya bağlı Tuz, Puka, Mirdita hariç tüm kazalarda belediye meclislerinin teşkil edildiği görülmektedir. Fakat 1312 (1894) Vilayet Salnamesinden Leş Kazası'ndaki meclisin de lağvedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aslında 1877'de çıkan Vilayet Belediye Kanunu'na göre her şehir ve kasabada bir belediye meclisi kurulacağı belirtiliyordu (Ortaylı, 2000: 186). Hatta bu kanuna zeyil olarak çıkartılan 11 Kasım 1886 tarihli bir irade-i seniyye ile nahiye ve büyük köylerde de vilayetçe gösterilecek lüzum üzerine belediye daireleri kurulabileceği öngörülmüştü (Ortaylı, 2000: 187). Fakat Osmanlı Devleti'nin her kazasında bile kurulamayan belediye meclislerinin nahiyelerde teşkil edilmesi

beklenemezdi (Ortaylı, 2012: 438). Nitekim İşkodra'nın bahsi geçen kazalarıyla birlikte hiçbir nahiyesinde belediye teşkilatına rastlanmamaktadır. Yine Vilayet Belediye Kanunu'nda belediye gevlileri içerisinde yer alan mühendisler, nüfusu az ve imar gormeyen birçok taşra kentinde olduğu gibi, (Ortaylı, 2000: 190) İşkodra Vilayeti'nin hiçbir belediyesinde bulunmamaktadır. Ayrıca Belediye Kanunu'yla meclis üye sayısının kent veya kasabanın nüfus byklğne göre 6-12 kişi olarak belirlenmesine (Ortaylı, 2012: 440) rağmen İşkodra, Akçahisar, Tiran, Kavaye meclisleri asgari şartı yerine getirirken, Draç ve sonradan lağvedilecek olan Leş'te üye sayısı 5'e, şiyak'ta ise 4'e kadar düşmüştür (İşkodra Vilayeti Salnamesi, 1310, 1315).

Bunların dışında vilayet teşkilatında evkaf dairesi ve komisyonu, Defter-i hakanî (kazalarda Tapu Kalem), Tezkire ve Pasaport Dairesi, Sicil-i Ahval Komisyonu, Tahrirat-ı Ecnebiye Kalem, Reji idareleri de bulunmaktaydı.

Sonuç

İşkodra'nın idari taksimatta, sancaktan eyalete, eyaletten vilayete geçişte uğradığı değişiklikler, vilayete terfi ettikten sonra da devam etmiş ve hatta bir ara tekrar sancak statüsüne geri döndürülmüştür. Bu gelişmede Tanzimatların vilayet sınırlarını daraltma eğiliminin yanında devlet otoritesini taşrada kuvvetlendirmeyi amaçlayan modern taşra idaresinin vilayette tesisi hususunda çekilen sıkıntılıların da rol oynadığı grlmektedir. Osmanlı-Rus Savaşı ve akabinde bölgede meydana gelen olaylar, özerklik isteyen Arnavut milliyetçiliğinin nüvesini atmış, vilayet sınırlarının daralması kadar idari gelişimini de olumsuz etkilemiştir. Vilayet sınırları kesinleştikten sonra vilayetin mülki taksimatında önemli bir değişikliğe gidilerek Osmanlı hkimiyetinden ayrılıncaya kadar muhafaza ededeği iki sancaklı bir yapıya kavuşmuştur.

Vilayetin kuzeyindeki İşkodra Sancağı, Draç Sancağı'ndan farklı bir toplumsal yapıya sahipti. Burada yüzlerce yıl öncesine dayanan kabile yönetimi ve gelenekleri halen etkindi. Dağlarda zerk ve otoriteden uzak yaşamaya alışmış bu toplulukları devlet idaresi içerisinde disipline etmek elbette zordu. Doğal olarak bu güçlük, devlet otoritesini güçlendirmeyi amaçlayan modern vilayet sisteminin İşkodra Sancağı'nda tesisi ve işleyişine de doğrudan yansımıştır. Nitekim Osmanlı yönetimi, stratejik mevki sebebiyle bölgedeki hkimiyetini tehlikeye sokmamak adına yerel unsurlarla bir çatışma ortamının doğmasına vesile olabilecek bazı idari tasarruflardan feragat etmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan geçmişten gelen askerlik ve vergi muafiyetleri devam etmiş, modern idari sistemde yeri olmayan *bayrak* gibi eski ve bölgeye özgü idari

yapılara müsaade edilmiştir. Hatta kabile yönetimi tescil edildiği gibi vilayetin yargı teşkilatı içerisine bir nevi kabile mahkemesi olan Cibal Komisyonu da sokulmuştur. Burada iyi niyetten ziyade idari bir zorunluk söz konusudur. Keza merkezîyetçi modern devlet mekanizmasını ülkede tesis etmeye çalışan Osmanlı yönetiminin, kurtulmak istediği eski unsurları, bir iyi niyet gösterisi olarak benimsediğini iddia etmek yanlış olur.

Vilayetin güney kesimini oluşturan Draç Sancağı ise, yeniliklere daha kolay uyum sağlamış ve bünyesinde teşkil edilen daireler, fonksiyonlarını İşkodra'ya nazaran çok daha iyi yerine getirmiştir. İşkodra'da yapılamayan nüfus tahriri, Draç'ta yapılmış, vergiler toplanmış, askerlik hizmetleri ifa edilmiştir. Belediyeler bakımından da Draç Sancağı, İşkodra'dan önde idi. Tabii bu farkın temelinde coğrafi olarak daha iyi konumda bulunması ve halkının iktisadi olarak daha zengin olması da yatmaktaydı. Dağlık bir araziye sahip olan İşkodra Sancağı ise merkezi ve Akçahisar'ı saymazsak geçim kaynakları oldukça sınırlı dağlı bir nüfusa sahipti. Bu yüzden vilayetin iki sancağı arasında ciddi bir fark oluşmuştur.

Tüm zorluklara karşın Osmanlı Devleti, Sultan II. Abdülhamid'in tesis ettiği uzun süreli sükûnet ortamında, İşkodra Vilayetinde modern idari teşkilatın tüm unsurlarını kurmaya ve etkin çalışmasına gayret göstermiştir. Bahsi geçen etkenlere bağlı olarak her daireden istenen verim alınamasa da bu idari sistem, vilayetin gelişmesine katkı sağlamış ve hatta ileride kurulacak olan Arnavutluk için bir zemin teşkil etmiştir.

KAYNAKLAR

Salnameler, Süreli Yayınlar

Devlet Salnamesi (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) (1263-1326). Dersaadet: Matbaa-i Amire.

İşkodra Vilayeti Salnâmesi (1299). İşkodra: İşkodra Vilayet Matbaası.

İşkodra Vilayeti Salnâmesi (1310). İşkodra: İşkodra Vilayet Matbaası.

İşkodra Vilayeti Salnâmesi (1312). İşkodra: İşkodra Vilayet Matbaası.

İşkodra Vilayeti Salnâmesi (1315). İşkodra: İşkodra Vilayet Matbaası.

Maarif Salnamesi (Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye) (1316). Birinci sene, Dersaadet: Matbaa-i Amire.

Maarif Salnamesi (Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye) (1321). Altıncı sene, Dersaadet: Asr Matbaası.

Manastır Vilayeti Salnâmesi, (1292). Manastır: Vilayet Matbaası.

Manastır Vilayeti Salnâmesi, (1308). Manastır: Vilayet Matbaası.

Manastır Vilayeti Salnâmesi, (1310). Manastır: Vilayet Matbaası.

Takvim-i Vekayi, 913. Defa, 27 Şaban 1284 (24 Aralık 1867).

Takvim-i Vekayi, 970. Defa, 1 Safer 1285 (24 Mayıs 1868).

Araştırmalar, Kitaplar ve Başvuru Eserleri

ALKAN, Mehmet Ö. (2000), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924, Tarihli İstatistikler Dizisi, C. VI, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.*

ARMAOğLU, Fahir (1997), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara.*

ATASAGUN, Yusuf Saim (1939), *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (1888-1939), C. I: Türkiye'de Zirai Kredi, Kenan Basımevi ve Klışe Fabrikası, İstanbul.*

BARDHI, Ali (2009), *Müfettiş Davut Boriçi'nin Günlüğünde (1870-1877 Eğitim) İşkodra Vilayeti'nde Eğitim, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*

BARTL, Peter (1998), *Arnavutluk Müslümanları (1878-1912), (çev.) Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul.*

BİLGE, Mustafa L. (1991), "Arnavutluk" *Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi, C. III, ss. 383-390.*

BİNBAŞI M. NASRULLAH, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref (2003), *Osmanlı Atlası (XX. Yüzyıl Başları), (haz.) R. Tekin, Y. Baş, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.*

BOZBORA, Nuray (1997), *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, Boyut Kitapları, İstanbul.*

ÇADIRCI, Musa (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 210-230.*

ÇADIRCI, Musa (1988), "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", *Bellekten, S. LI/201, ss. 1215-1240.*

ÇELİK, Bilgin (2004), *İttihatçılar ve Arnavutlar, Buke Kitapları, İstanbul.*

CEVDET PAŞA (1991). *Tezâkir, 13-20, (haz.) Cavit Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara.*

CİN, Halil. (1992), "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku Ve Yargılama Usulleri", *150. Yılında Tanzimat, (haz.) Hakkı Dursun YILDIZ, Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss. 11-32.*

DARKOT, Besim (1978), "Karadağ", *İşlam Ansiklopedisi, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 221-230.*

DEMİREL, Fatmagül (2010), *Adliye Nezareti: Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.*

ERKEN, İlkey (2014), *İşkodra Vilayeti'nin İdari Ve Sosyal Yapısı (1876-1912), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.*

GENÇOĞLU, Mustafa (2011), "1864 Ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. II, S. 1, ss. 29-50.

GENÇOĞLU, Mustafa (2013), "II. Abdülhamid Döneminde Karadağ-İşkodra Sınırının Güvenliği Meselesi", *Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri, Isparta, 05-07 Ekim 2012*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Isparta, ss. 155-166.

GENÇOĞLU, Mustafa (2013), "Dâvud Şükrü'nün Notlarından Osmanlı'nın İşkodra Vilâyetindeki Eğitim Politikası (1870-1876)", *III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu*, Manisa, 10-12 Mayıs 2012, C. II, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, ss. 23-32.

İBRAHİM HİLMİ (Tüccarzâde) (1323), *Memâlik-i Osmaniye Cep Atlası*, Kitaphâne-i İslam ve Askerî, İstanbul.

İNBAŞI, Mehmet (2002), "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, (ed.) Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA, C. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 154-164.

İŞLET SÖNMEZ, Banu (2007), *II. Meşrutiyet'te Arnavutluk Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

JELAVICH, Barbara (2009), *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev. İhsan DURDU, Haşim KOÇ, Gülçin KOÇ, Küre Yayınları, İstanbul.

KARAL, Enver Ziya (2011). *Osmanlı Tarihi*, C. I-IX, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

KIEL, Machiel (2001). "İşkodra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 433-434.

KODAMAN, Bayram (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

KUNERALP, Sinan (1999), *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İsis, İstanbul.

KÜLÇE, Süleyman (1944), *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir.

MAHMUD CEVAD (2001), *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı – XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, (haz) Taceddin KAYAOĞLU, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

MOACANIN, Nenad (2001), "Karadağ", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 385.

ORTAYLI, İlber (2000), *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ORTAYLI, İlber (2009), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2012), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara.

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE ARNAVUTLUK (2008), (haz.) H. Yıldırım AĞANOĞLU, Sabahattin BAYRAM, Mümin YILDIZTAŞ, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul.

ÖZCAN, Uğur (2012), *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

PEPIÇ, Adnan (2005), "Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi", *Otam*, S. 18, ss. 273-283.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (1996a), "Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayeti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 5, S. 2, ss. 67-81.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (1996b), "Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 5, S. 5, ss. 89-103.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (1996c), "Yerel Yönetim Metinleri VII: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 5, S. 6, ss. 89-99.

SHAW, Standford J. ve Ezel Kural SHAW (2010), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev.) Mehmet HARMANCI, C. II, E Yayınları, İstanbul.

ŞEMSEDDİN SAMİ (1889), *Kâmusü'l-Alâm*, C. I-II, Mihran Matbaası, İstanbul.

ŞENTÜRK, Hüdayi (1992), *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

SOMEL, Selçuk Akşin (2010), *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, (çev.) Osman YENER, İletişim Yayınları, İstanbul.

SÜSSHEIM, K. (1978), "Arnavutlar", *İslam Ansiklopedisi*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, ss. 573-592.

TEMİZER, Abidin (2013), "Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913)", *History Studies*, 5/3, ss. 223-240.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1995), *Osmanlı Tarihi*, C. I-IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

İşkodra Vilayeti'nin İdari Taksimatı ve Yapısı (1867/1868-1908)

EKLER:

**Ek I: İşkodra Vilayeti'nin Mülki Taksimatı
(1311/1893-1326/1908)⁴⁶**

1893 Yılı Taksimatı			1908 Yılı Taksimatı		
Kazalar	Nahiyeler	Köy Sayısı	Kazalar	Nahiyeler	Köy Sayısı
İŞKODRA SANCAĞI					
İşkodra	Merkez	26	İşkodra	Merkez	26
	Dağkenarı	12		Dağkenarı	12
	Kranye	11		Kranye	11
	Boyanakenarı	24		Boyanakenarı	14
	Drinkenarı	15		Drinkenarı	15
	Şengin	0		Şengin	0
Leş	Merkez		Leş	Merkez	5
	Zadrima	33		Zadrima	33
	Leş Malisyası	6		Leş Malisyası	6
Akçahisar	Akçahisar	49			
	Kışla	?			
Tuz	Merkez	24	Tuz	Merkez	24
Mirdita	Merkez	5	Mirdita	Merkez Nahiyeye Uruş	-
Puka	Merkez	46	Puka		46
DRAÇ SANCAĞI					
Draç	Merkez	5	Draç	Merkez	6
Tiran	Merkez	101	Tiran	Merkez	101
Kavaye	Merkez	57	Kavaye	Merkez	57
Şiyak	Merkez	44	Şiyak	Merkez	44
	Prez	5		Prez	5
	İşim	7		İşim	7
			Akçahisar	Merkez	57
				Kışla	5

⁴⁶ İstifade edilen kaynaklar için bkz. (Devlet Salnamesi, 1311: 834-839; 1326: 948-950; Binbaş M. Nasrullah, Kolağası M. Rüştü, Mülazım M. Eşref, 2003: 31).

**Ek II: 1312 (1894) İşkodra Vilayeti Salnamesinde İşkodra
Vilayeti'nin Nüfus Çizelgesi ⁴⁷**

Yer	İslam Hane	Katolik Hane	Ortodo ks Hane	İslam Nüfusu	Katolik Nüfusu	Ortodoks Nüfusu	Toplam
İşkodra Kazası	6500	4500	250	39.000	27.000	1500	67.500
Dağkenarı	600	50	-	3600	250	-	3850
Kranye Nahiyesi	470	-	-	2.820	-	-	2820
Gölkenarı	155	5	-	930	-	30	960
Hot Cebeli	5	550	-	35	3330	-	3365
Gruda Cebeli	350	250	-	2100	1500	-	3600
Klemend Cebeli	17	700	-	120	3200	-	4320
İşkrel	52	308	-	330	1848	-	2178
Kastrat	75	325	-	450	1950	-	2400
Reç maa Luha	310	150	-	1860	800	-	3660
Koplik, Grija, Riyol	550	250	-	3300	1500	-	4800
Postriba Cebeli	500	250	-	3000	1500	-	4500
Şale Cebeli	550?	480	-	-	2880	-	2880
Şuş Cebeli	-	300	-	-	1800	-	1800
Pulti	-	280	-	-	1680	-	1680
Şilak Timal	2	300	-	13	1800	-	1813
Puka Kazası	950	850	-	5700	5050	-	10.750
Zadrima Nahiyesi	250	500	-	1500	3000	-	4500
Mirdita Kazası	1	1850	-	6	12106	-	12.112
Leş Kazası	85	450	-	510	2700	-	3210
Kışla Nahiyesi	150	600	-	800	3600	-	4400
Kurbin Nahiyesi	100	300	-	600	1800	-	2400
Akçahisar Kazası	2384	230	-	12397	1822	-	14.219
İşkodra'da Yerleşmiş Müslüman Muhacirler	850	-	-	5100	-	-	5100
Draç Kazası	373	29	150	3112	199	1489	4800
Kavaye Kazası	2800	-	445	17.010	-	2773	19.783
Tiran Kazası	6420	8	155	31.112	40	900	32.052
Şiyak Kazası	3200	145	150	14896	732	750	16.378
Yekûn	27.149	13.660	1.150	150.292	83.117	7.412	240.825

⁴⁷ Tablo, 1312 tarihli İşkodra Vilayeti Salnamesi'nin sonundaki numaralandırılmamış olan ek kısmından alınmıştır.

İşkodra Vilayeti'nin İdari Taksimatı ve Yapısı (1867/1868-1908)

Ek III: Vilayetin Gelir-Gider Tablosu (1892-1897)⁴⁸

	1310/1892	1310/1892	1312/1894	1312/1894	1315/1897	1315/1897
Kazalar	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider
İşkodra	647.022	1.797.357	570.606	1.691.734	479.005	222.766
Tuz	25.101	75.903	23.037	115.284	23.980	105.090
Leş	342.091	197.069	342.092	254.225	329.720	208.111
Akçahisar	382.000	207.699	500.705	255.688	512.772	301.698
Puka	4500	192.552	4500	201.731	4500	174.570
Mirdita	3000	330.981	3000	349.219	3000	310.083
Draç	323561	733164	308.150	847.289	384.975	129.742
Tiran	1.112.482	253.252	1.081.500	214.883	916.015	222.761
Kavaye	950.000	238.998	880.562	230.218	871.358	218.220
Şiyak	765.000	206.311	769.143	203.057	785.701	189.104
Toplam	4.554.757	4.233.286	4.483.295	4.363.328	4.261.026	2.082.145

⁴⁸ Tablodaki veriler, 1310, 1312 ve 1315 tarihlerine ait İşkodra Vilayeti Salnamelerinden derlenmiştir.

